
MUNDING MÁRTA

A forráshasználat újragondolása: Ada és Alexandros találkozása az Alexandros-történetíróknál*

Curtius Rufus és Iustinus kivételével a főbb Alexandros-történetírók mindegyike (Diodóros, Strabón, Plutarchos, Arrhianos) beszámolt valamilyen formában arról, hogy Alexandros Kr. e. 334-ben valahol, egy nem pontosított helyszínen találkozott Karia korábbi uralkodónőjével, Adával, akit testvére, Pixódaros megfosztott hatalmától. A találkozás eredményeként Alexandros segítette Adát, és végül visszaültette őt hatalmába. A szerzők leírásai eltérnek a találkozás részleteit és következményeit illetően, a legnagyobb problémát mégis az jelenti, hogy egyetlen történetíró sem nevezte meg beszámolójában azt a forrást vagy azokat a forrásokat, akiket felhasznált. A kutatók számos szempontból foglalkoztak ezzel a történettel; fő kérdésük az volt, hogy mely úgynevezett első generációs szerzők információira vezethetők vissza ezek a leírások. Tanulmányomban ehhez a témához kívánok hozzászólni, így görcső alá veszem az eddigi kutatói elméleteket, hogy igazoljam az Alexandros-kutatásban a Quellenforschung módszerének szükségességét, ugyanakkor felhívom a figyelmet e módszer alkalmazásának határaitra.

Kulcsszavak: Ada, Alexandros, Karia, Alexandros-történetírók, Strabón, Diodóros, Curtius Rufus, Plutarchos, Arrhianos, Iustinus, *Quellenforschung*, adopció

Az Alexandros-történetírók¹ szinte mindegyike – Diodóros, Strabón, Arrhianos, Plutarchos – valamilyen formában említést tett Alexandros és a korábbi kariai uralkodónő, Ada találkozásáról, kapcsolatáról. Ezek a leírások azonban jelentős eltéréseket mutatnak. Diodóros, Strabón és Arrhianos arról számolt be, hogy Alexandros Kr. e. 334-ben egy nem nevesített helyen találkozott Adával, aki száműzetését követően egy Alinda nevű kariai erődbe vonult vissza. E három szerző megörökítette

* A tanulmány az NKFIH PD 125517 számú pályázat keretében készült.

¹ Az „Alexandros-történetírók”-ra vonatkozó szakirodalom eredményeit – bibliográfiai tételekkel együtt – 2015-ig kiválóan összefoglalja: MOLINA MARÍN (2018: 32–44).

a találkozás részleteit, pontosabban Alexandros Ada sorsát rendező intézkedéseit, azt, hogy Alexandros elismerte Ada személyét, és visszaadta neki hatalmát. Plutarchos viszont jóval anekdotikusabb formában beszélt el Ada és Alexandros kapcsolatát, s a kariai uralkodónőt úgy mutatta be, mint aki folyton finomságokkal kedveskedik fogadott fiának, Alexandrosnak.

A kutatás számos kérdést fogalmazott meg a jelenettel kapcsolatban a ránk maradt leírások eltérései alapján. Jelen tanulmányban ezek közül csupán egyetlen kérdésre koncentrálok: arra, hogy milyen elméletek születtek eddig a Diodóros, Strabón, Arrhianos és Plutarchos szövegeinek háttérében sejthető forrásokról. Másként fogalmazva a kérdés az, hogy ez a négy szerző mely korábbi – Alexandros korabeli, illetve Alexandros halálát közvetlenül követő – író (úgynevezett „első generációs szerzők”), vagy az „első generációs szerzők” leírásait valamilyen formában felhasználó későbbi szerzők leírásait használhatta története megalkotásához.

Strabón a kariai Halikarnassos városának látnivalóiról, híres embe-reiről beszélve említi azt, hogy milyen szörnyű sorsra jutott ez a város Alexandros ostromát követően. Ebbe a történetébe szövi bele a kariai Hekatomnida-uralkodóház genealógiájáról, történetéről szóló *excursusát*, amelynek egyik eleme Ada és Alexandros találkozásának bemutatása:

Ez a város [Halikarnassos] is rosszul járt, amikor Alexandros megostromolta. Hekatomnos kariai királynak ugyanis három fia volt: Mausólos, Hidrieus és Pixódaros, és két leánya; Artemisiát, az idősebbik leányt Mausólos, a legidősebb fivér vette feleségül, Hidrieus pedig a másik nővért. Mausólos volt az uralkodó. Halálos ágyán, minthogy gyermeke nem volt, az uralmat feleségére hagyta, s ő állította emlékére az említett síremléket. Miután pedig ez a férje halála miatti bánatában meghalt, Hidrieus uralkodott, ezt pedig, amikor betegségben elhalálozott, felesége, Ada követte; ezt azonban Pixódaros, Hekatomnosnak még életben levő fia elzavarta. Ez perzsabarát volt, s meghívott egy satrapát, hogy vele együtt uralkodjék; miután ő is elköltözött az élők sorából, a satrapa vette birtokába Halikarnassost, mert felesége volt Ada, Pixódarosnak és a kappadokiai származású Aphnéisnek a leánya. Amikor azonban Alexandros ide érkezett, az ostromnak ellenállt. Ámde Ada, Hekatomnos leánya, akit Pixódaros elűzött, megkérte Alexandrost, és rá is bírta arra, hogy a tőle elvett ki-

ráltságba helyezze vissza, s megígérte, hogy együtt fog működni vele az elpártolt városok ellen, minthogy azoknak a birtokosai az ő rokonai, s át is adta neki Alindát, az ő tartózkodási helyét. Az hozzájárult ehhez, kinevezte királynőnek, s miután a várost a várig elfoglalta (az kettős volt), annak az ostromlását reábizta. Nem sokkal ezután a vár el is esett, mert az ostrom most már haraggal és gyűlölettel folyt.²

(Dr. Földy József fordítása)³

Strabón beszámolója alapján szépen felrajzolhatóvá válik Hekatomnos családfája, információt kapunk a gyermekei között létrejött testvérházasság szokásáról, a testvérházasságban élő párok gyermektelenségéről, s a férjek halálát követő szokatlan öröklési rendről is, amelynek értelmében a hatalom az elhunyt feleségére szállt. Megtudjuk, hogyan mozdította el Hekatomnos fia, Pixódaros testvérét, Adát a hatalomból, s azt is, hogy Pixódaros halálát követően hogyan került egy perzsa satrapa hatalomra. Említi azt is, hogy Alexandros Adával szövetkezve hogyan ostromolta meg Halikarnassos városát, s végül hogyan bízta meg Alexandros Adát az ostrom folytatásával. Strabón leírásából világos az, hogy Ada meg volt győződve Alexandros győzelméről, ezért is használta ki a makedón uralkodó érkezését,⁴ s kérte tőle uralmába való visszahelyezését.

Diodóros és Arrhianos Ada történetét Halikarnassos ostromának jóval részletesebb, katonai jellegű leírásába illesztette bele. Diodóros Halikarnassos ostromát megelőzően, vagyis a kronológiailag megfelelő helyen adott hírt Alexandros és Ada találkozásáról, a nő kéréséről, s a találkozó következményeiről is:

24.1. Sándor király [...] pedig teljes haderejével bevonult Kariába [...].
2. Út közben felkereste egy Ada nevű nő, aki a kariai uralkodócsaládból származott. Ez a nő kéréssel fordult hozzá családjá ősi uralma miatt, és azt kérte, hogy támogassa őt. Sándor elrendelte, hogy a Karia feletti uralom legyen az övé, és a kariaiakat e nő iránti jótéteménye révén jóindulatával személyes híveivé tette.⁵

(Illés Imre Áron fordítása)⁶

² Str. *Geo.* 14, 2, 17. (C 656–657).

³ STRABÓN (1977: 687–688).

⁴ Hasonló nézeten PRANDI (2013: 36).

⁵ Diod. 17, 24, 1–2.

⁶ DIODÓROS (2021: 41–42).

Arrhianos azonban a retrospektív formát választotta, így Adáról szóló történetét Halikarnassos ostromát követően, pontosabban annak *appendixeként*,⁷ Ptolemaios katonai kinevezésének kommentárjaként közölte.⁸ Ezzel a megoldásával Adát két eseményhez is hozzá tudta kapcsolni: 1. a Halikarnassos ostromát megelőző találkozóhoz Alexandrosszal, illetve 2. a Halikarnassos, sőt egész Karia elfoglalását követő, Ada személyét érintő alexandrosi intézkedéshez.⁹

6. [...] Ő maga [Alexandros] a várost földig rombolta, ennek a városnak, s Karia többi részének az őrizetére 3000 zsoldos gyalogost és körülbelül 200 lovast hagyott hátra Ptolemaios vezetése alatt, ő maga pedig Phrygia irányába vonult. 7. Egész Karia satrapési méltóságára Adát, Hekatomnos lányát és Hidrieus feleségét nevezte ki. Hidrieus Adának testvére is volt, akivel azonban a kariaiak jogszokása szerint össze is házasodott. Hidrieus halálakor rá [Adára] bízta a vezetést, mivel Ázsiában már Semiramis óta elfogadottá vált, hogy nők uralkodhatnak a férfiak felett. Pixódaros azonban megfosztotta őt [Adát] a hatalmától, s átvette a hatalmat. 8. Miután Pixódaros meghalt, veje, a király által korábban odaküldött Orontobatés kapta meg a kariaiak feletti hatalmat. Ada csupán Alindát, Karia legerősebb erődítményét birtokolta. És amikor Alexandros belépett Kariába, Ada találkozott vele, átadta neki Alindát, valamint fiává fogadta Alexandrost. Alexandros erre rábízta Alindát, s a fiú nevet sem utasította vissza, majd miután Halikarnassost elpusztította, Karia többi részét pedig leigázta, az egész terület vezetését átadta neki.¹⁰

(saját fordítás)

Ezen beszámolók meglehetősen kevés adatot nyújtanak a találkozás helyszínéről, időpontjáról; a legnagyobb probléma azonban az, hogy a találkozás során történt események részleteiről is különbözőképpen számolnak be.

⁷ Vö. ARRIANO (2001: 379), PRANDI (2013: 36).

⁸ BOSWORTH (1980: 152).

⁹ Arrhianos az Adával kapcsolatos történetét tulajdonképpen keretbe foglalja; azzal vezet be, hogy Alexandros Adát nevezte ki egész Karia satrapési méltóságára (Arr. An. 1, 23, 7.), s azzal zárja, hogy az egész terület feletti uralmat Adának adta át (Arr. An. 1, 23, 8.).

¹⁰ Arr. An. 1, 23, 7–8.

Diodóros a 17. könyvében egyáltalán nem szólt a kariai uralkodókról, Hekatomnos utódairól, hiszen csak azt rögzítette, hogy Ada a kariai uralkodócsalád tagja. Ezzel együtt azonban a korábbi könyveinek több helyén utalt a Hekatomnidák sorsát érintő legfontosabb eseményekre. Leírása alapján dátumok is hozzárendelhetők a közölt adatokhoz. Ennek köszönhetően azonosíthatóvá válik a kariai uralkodók hatalmának kezdete, vége és időtartama is. Adatait a következő táblázatban foglalhatjuk össze:

név	uralkodási idő	utód	szöveghely
Mausólos (Hekatomnos gyermeke)	377/6–353/2 uralkodás időtartama: 24 év	Artemisia	15, 90, 3 16, 7, 3 16, 36, 2
Artemisia (Hekatomnos gyermeke, Mausólos testvére és felesége)	353/2–351/0 uralkodás időtartama: 2 év	Idrieus	16, 36, 2 16, 45, 7
Idrieus (Hekatomnos gyermeke)	351/0–344/3 uralkodás időtartama: 7 év	Ada	16, 45, 7 16, 69, 2
Ada (Hekatomnos gyermeke, Idrieus testvére és felesége)	344/3–340/39 uralkodás időtartama: 4 év	Pizódaros	16, 69, 2 16, 74, 2
	341/0 testvére Pizódaros meg- fosztja trónjától		
Pizódaros (Hekatomnos legfia- talabb gyermeke)	341/0–336/5 uralkodás időtartama: 5 év (Alexandrosz érkezéséig)	Ada	16, 74, 2 17, 24, 2

Mivel tehát a korábbi könyvekben Diodóros már közölt adatokat a dinasztia sorsáról, a 17. könyvében, Alexandrosz Adával való találkozása alkalmával már nem ismételte meg ezeket, csupán annyit jegyzett le, hogy Ada az uralkodócsalád tagja.¹¹ A dinasztiaira vonatkozó adatait¹² a

¹¹ Vö. PRANDI (2013: 36).

¹² Diodóros leírása alapján egyedül Ada elűzésének időpontja lehet kérdéses (Kr. e. 341/0 vagy Kr. e. 340/39). A kutatás itt általában a Kr. e. 341/0-es dátumot fogadja el.

kutatók elfogadták, s dátumok hozzárendelését követően információit általában egy kronográfiai forrásra, azaz egy kronológiára és szinkronizmusok kidolgozására szakosodott hellenisztikus szerző munkájára vezették vissza.¹³

Az „Alexandros-történetírók” közül Iustinus nem szólt munkájában Alexandros és Ada találkozásáról, s a kariai uralkodócsalád történetéről sem. Ez a kihagyás azonban írói döntésének eredménye. Forrása, Pompeius Trogus 11. könyvének fennmaradt prológusa (*Undecimo volumine continentur res gestae Alexandri Magni usque ad interitum regis Persarum Darii, dictaeque in excessu origines et reges Cariae*) alapján tudjuk azt, hogy Trogus egy digresszió formájában szólt Karia eredetéről és királyairól.¹⁴ Ebben a digresszióban akár említést is tehetett Adáról és az Alexandrosszal való találkozásáról is.

Ha a Hekatomnidákra vonatkozó adatokat tekintjük, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a három szerző közel azonosan rögzítette az uralkodóház történetét. Eltérések megfigyelhetők ugyan a névhasználat tekintetében (Pixódaros, Pizódaros), vagy abban, hogy néven nevezik-e a perzsa satrapát vagy sem, esetleg abban is, hogy milyen titlust alkalmaznak az uralkodókra. Ezek azonban elhanyagolható különbségek. Figyelemreméltóbb eltérés abban mutatkozik meg, hogy forrásaink honnan indítják a dinasztiaira vonatkozó adatok felsorolását: Hekatomnostól, Mausólostól, vagy éppen Ada testvérétől és férjétől, Idrieustól.¹⁵ A beszámolók közül Strabón leírása a legrészletesebb: utalt a dinasztiairól utódlási nehézségekre, ismertette az uralkodóváltások okait, mint ahogyan fontosnak tartotta megjegyezni azt is, hogy ki melyik oldallal, a perzsákkal vagy a makedónokkal szimpatizált inkább. Természetesen a leírásokban felbukkannak csak egyetlen szerzőnél szereplő egyedi információk, úgynevezett *hapaxok* is. Ide sorolhatjuk Strabón adatát Pixódaros feleségének kappadókiai származásáról és nevééről (Aphnéis), Arrhianos információit a kariai testvérházasság szokásának

¹³ Ezt a forrást legtöbbször az athéni Apollodórosszal azonosítják. Vö. HAMMOND (1937: 84, 3. jz), BOSWORTH (1980: 152), HORNBLLOWER (1982: 39, 18. jz); FRENCH-DIXON (1986b: 39).

¹⁴ Waldemar HECKEL úgy vélte, hogy ez a digresszió valószínűleg a Iustinus 11, 6, 14–15. szövegrészében leírt eseményekhez tartozott. Vö. HECKEL-YARDLEY (1997: 299–300).

¹⁵ Ennek az eltérésnek azonban ne tulajdonítsunk nagy jelentőséget, mivel a választott műfaj terjedelmi követelménye jelentősen befolyásolta a genealógia szűkebb vagy tágabb megadását, továbbá az adatok lejegyzésének stílusát (száraz, vázlatos vagy részletes) is.

eredetéről és kiterjedéséről (minden kariai gyakorolta), valamint Semiramisra vonatkozó utalását is.

Ha a források Adára vonatkozó információit próbáljuk összehasonlítani, akkor elsőként az tűnhet fel, hogy egyetlen szerző sem írt arról, hol is került sor Alexandros és Ada találkozására, mennyi ideig tartózkodott a nő Alexandros társaságában, illetve, hogy milyen kísérettel jelent meg előtte. Vélhetően ezek az adatok lényegtelenek voltak a történetet közlő történetírók számára. Mivel a három szerző elbeszélése közötti egyezéseket, különbségeket mindeztáig nem listázta a kutatás, így célszerű lehet ezzel kezdenünk. Diodóros, Strabón és Arrhianos is ugyanolyan formában közölte Ada nevét, említést tett nemes származásáról, házasságáról testvérével, Idrieusszal, a férj halálának elbeszélését követően pedig beszámolt uralkodásáról és arról is, hogy testvére, Pixódaros egyszer csak elűzte. Azonos motívumok az Alexandros érkezését követő események elbeszélésében szintén felbukkannak. Egyezik a találkozó ténye, mint ahogyan az is, hogy Ada Alexandros utasítására kapta vissza korábbi – Karia feletti – uralmát. A három szerző leírása között nem találunk több azonosságot, Strabón és Diodóros elbeszélése azonban még két ponton hasonlít egymásra. Diodóros leírásában szerepel Ada Alexandroszhoz címzett, hatalmának visszaszerzését célzó, a kariai uralom ősiségére hivatkozó segítségkérése. Tömörebb formában, de tulajdonképpen ugyanezt a gondolatot látjuk viszont Strabón leírásában is. A kérés következménye is azonos a két szerzőnél, hiszen a nő mind a két elbeszélésben visszakapja hatalmát. Strabón és Arrhianos leírása is mutat egyezést, hiszen mindkét szerzőnél szerepel az, hogy Ada a találkozó alkalmával felajánlotta és átadta Alexandrosnak megerősített erődjét, Alindát.

A leírások között ugyanakkor több különbség is észrevehető. A szerzők más-más szóval illették Ada Alexandrostól kapott tisztségét, Strabón így a királynő (*βασιλίσσα*) főnévvel, Arrhianos pedig a satrapa (*σατραπεύω*) méltóság igei formájával hivatkozott rá. Eltérések figyelhetőek meg abban is, hogy a szerzők melyik szereplőnek tulajdonítják a sikert, vagyis azt, hogy az elpártolt kariai városok végül Alexandros mellé álltak. Diodórosnál Alexandrosnak, vagyis Alexandros Adával szemben tanúsított kegyes bánásmódjának köszönhető mindez. Strabónnál éppen ellenkezőleg: ez az Alexandrosszal szövetkező Ada sikere. A nő ugyanis ígéretet tett Alexandrosnak arra, hogy megszerzi az elpártolt városokat abban az esetben, ha a makedón uralkodó visszahelyezi őt hatalmába.

Arrhianos beszámolója kicsit megkavarta az események kronológiáját, hiszen leírása szerint Alexandrosban csupán akkor fogalmazódott meg Ada kinevezése, amikor már egész Karia felett megszerezte az irányítást. Egyedül Strabón említette azt, hogy Alexandros katonai feladattal, Halikarnassos ostromának befejezésével is Adát bízta meg, aki viszont ennek a feladatnak eleget is tett. Strabón jóval aktívabb szerepet szánt tehát Adának, egyenragú tárgyalófélként és szövetségesként jelenítette meg, aki arra is képes volt, hogy makedón felügyelet – Ptolemaios segítségével – egyedül fejezze be az ostromot. Arrhianosnál ugyancsak szerepel egy érdekes adalék. Ő arról számolt be, hogy Ada fiává fogadta (παῖδά οἱ τιθεμένη Ἀλέξανδρον) Alexandrost, aki elfogadta a nő gesztusát, és nem utasította vissza a fiúi megszólítást.

Plutarchos az eddigiektől egy teljesen különböző leírást közölt. *Alexandros-életrajzában* számos anekdotával illusztrálta a makedón uralkodó erkölcsi és fizikai mértéktartását, önuralmát.¹⁶ Ezek egyike az Adával kapcsolatos történet, amelyben Plutarchos arról számolt be, hogyan és miért utasította vissza Alexandros fogadott anyja, Ada ajándékait.¹⁷

Az evésben is nagyon mértékletes volt; ezt sok ember előtt nyilvánvalóvá tette, de különösen kitűnik ez abból, amit Adának, a szinte második anyjának fogadott kariai királynőnek mondott. Mert amikor az kedveskedésből minden áldott nap többféle ételt és édességet vitetett hozzá, sőt elküldte legügyesebb szakácsait és cukrászait is, Alexandrosz azt mondta, hogy nincs rá szüksége; ő sokkal jobb szakácsokat kapott nevelőjétől, Leónidasztól: reggelire éjszakai meneteléseket, vacsorára pedig sovány reggelit.¹⁸

(Máthé Elek fordítása)¹⁹

Ebben az anekdotikus történetben az Ada névalakon kívül két adat emlekeztet a már korábban említett leírásokra. A szimbolikus adopció (ἦν ἐποιήσατο μητέρα) ténye Arrhianos szövegével, míg az Adára alkalmazott „Karia királynője” (Καρίας βασίλισσα) kifejezés formájában Strabón, tartalmában (Ada Karia vezetőjeként) pedig Diodóros és Arrhianos

¹⁶ Plut. *Alex.* 20–23. Vö. HAMILTON (1969: 54–61).

¹⁷ Plutarchos kisebb változtatásokkal többször is említette ezt a történetet. Vö. Plut. *Mor.* 127b, 180a, 1099c.

¹⁸ Plut. *Alex.* 22, 7–10.

¹⁹ PLUTARKHOSZ (2001: 550–551).

szövegével is hasonlóságot mutat. Plutarchos az életrajz egy másik szöveg helyén (Plut. *Alex.* 10, 1–5.) ugyancsak szólt a Hekatomnidákról, pontosabban az Adát elűző Pixódarosról, amely történetet az Alexandrosz-kutatók általában csak Pixódaros-affér néven emlegetik.²⁰ E történet szerint Pixódaros egy diplomáciai házasságkötésen keresztül kívánta szövetségeseivé tenni a makedónokat, ezért legidősebb lánya kezét felajánlotta II. Philippos fiának, Arrhidaiosnak. Ez az ajánlat azonban belső feszültséget okozott a makedón udvarban. Alexandros barátai és anyja, Olympias – tévesen – azt a következtetést vonták le, az ajánlat arra utal, hogy Philippos (Alexandros helyett) Arrhidaiost tekintette utódjának. Alexandros ezért – Arrhidaios rovására – beleavatkozott a tárgyalásokba, s egy követen keresztül feleségül kérte Pixódaros leányát. Philippos tudomást szerzett fia tervéről, megfeddte őt, barátai köréből pedig többeket száműzött. Plutarchos itt befejezte történetét, hiszen ő ezzel csupán a makedón udvarban jelenlévő belső – Philippos és Olympias, valamint Philippos és Alexandros közötti – feszültségeket kívánta illusztrálni. Első pillantásra ez a csak Plutarchosnál szereplő történet²¹ nem kapcsolódik szervesen vizsgált témánkhoz, mégis mivel a Hekatomnidákról nyújt adatokat, így a forráskérdést illető elméletek ismertetése során még fontos lesz.

Az Alexandrosz-kutatók természetesen próbálkoztak a leírások hátterében sejthető források név szerinti azonosításával, annak ellenére, hogy

²⁰ A témával kapcsolatos szakirodalom eredményeinek összefoglalásához vö. MOLINA MARÍN (2018: 82–83).

²¹ Valerie FRENCH és Patricia DIXON ezt a jelenetet hitelesnek tekintették, így a forráshasználat kérdésében is állást foglaltak. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy ki, kik lehetnek Plutarchos történetének legvalószínűbb forrása(i). Végigvették a Plutarchos által említett, Alexandrosz tetteit megörökítő szerzőket (Aristobulos, Charés, Onésikritos, Aristotelés, Kallisthenés, Kleitarchos, Ptolemaios, Nearchos), s arra a részeredményre jutottak, hogy a felsorolt szerzők közül a történet legvalószínűbb forrása Charés vagy Onésikritos lehet. Kleitarchost kevésbé tartották valószínűnek, mivel úgy vélték, hogy ha Plutarchos őt használta, akkor valószínűleg szüksége lehetett egy másik, Kleitarchos történetét megerősítő forrás beszámolójára is. Véleményük szerint ez a megerősítő forrás lehetne Aristotelés. Kutatásuk további eredménye, hogy a Plutarchosnál szereplő történetre utalásokat találtak Arrhianos (Arr. *An.* 3, 6, 5) és Strabón leírásában (Str. *Geo.* 14, 2, 17 [C 657]) is, így arra a következtetésre jutottak, hogy nem egy, hanem három különböző (Plutarchos, Arrhianos és Strabón) tradíció létezett a Pixódaros-afférről. Vö. FRENCH–DIXON (1986a: 73–86), FRENCH–DIXON (1986b: 25–40).

egyetlen szerző sem említette azt a forrást, akinek a leírását felhasználta. Nicholas Geoffrey Lemprière Hammond éppen ezért új módszert dolgozott ki az „Alexandros-történetírók” forrásainak azonosításához: ezt a módszert elsőként Diodóros 16. könyvének alkalmazta.²² A narratívát így a teljesség, a pontosság, a katonai és politikai részletek, továbbá a központi téma koncepciója alapján válogatta csoportokba, vizsgálva azt is, hogy az adott szakaszok a perzsa, a görög vagy a makedón eseményekre helyezik-e inkább a hangsúlyt, elfoglaltak-e valamelyik szereplővel szemben. A csoportkialakítás során azt is nézte, hogy mely szövegrészek között fedezhetők fel azonos tendenciák, egyező stílusjegyek. Diodóros, Curtius Rufus és Iustinus munkáinak forrásszemponitú vizsgálata során is ugyanezt a módszert alkalmazta.²³ A Diodórosnál szereplő Ada történet (Diod. 17, 24, 1–3) bevezető mondatát, vagyis az ostromgépek Halikarnassoshoz szállítására vonatkozó adatot a 17, 22, 5 rész folytatásának tekintette, amelyről korábban megállapította, hogy annak forrása az Ephoros univerzális történeti munkáját Kr. e. 297/6-ig folytató athéni Diyllos lehet.²⁴ Ebben a feltevésében megerősítette az, hogy a jelenet nem retorikus, stílusa pedig tényszerű és tömör. Ráadásul az Ada-történet előtt (Diod. 17, 24, 1) és után (Diod. 17, 24, 2) közvetlenül több olyan viszatérő gondolatot, témát is felismert, amelyeket korábban ugyancsak Diyllosnak tulajdonított.²⁵ Hammond módszerét többen kétségbe vonták, s az Ada-történet forrásait említő munkák egyike sem ismételte meg Hammond megállapításait.

Albert Brian Bosworth úgy vélte, hogy Strabón és Arrhianos beszámolója a jelenet felépítését és kontextusát tekintve hasonló, hiszen mind a két szerző a Halikarnassos ostromát bemutató leírásba illesztette bele a Hekatomnidák történetéről szóló részt. Szerinte tehát a két szerző közös forrást használhatott, s a két jelenet *végső forrása*²⁶ Kallisthenés lehet.²⁷ Elgondolása – Kallisthenés mint végső forrás – további bizonyítékának lát-

²² HAMMOND (1937: 79–91).

²³ HAMMOND (1983).

²⁴ HAMMOND (1983: 51).

²⁵ HAMMOND (1983: 39).

²⁶ Az „ultimate source” vagy „végső forrás” kifejezés jelentése: nem biztos, hogy a szerzők közvetlenül magát Kallisthenést olvasták, elképzelhető, hogy adatait közvetlen, közvetítő források leírásaiból ismerhették.

²⁷ BOSWORTH (1980: 152).

ta azt, hogy sem Strabón, sem pedig Arrhianos beszámolójában nem szerepel a korábban már említett, Pixódaros-affért elbeszélő jelenet. Nézete szerint ugyanis a szerzőknek minden okuk meglehetősen arra, hogy elhallgassák azt az Alexandrost negatív színben feltüntető történetet, amely szerint hatalomra kerülése előtt akár még egy rangon aluli házasságkötésre is hajlandó lett volna.²⁸ Bosworth hipotézisét többen átvették, annak ellenére, hogy nem indokolta meg, miért éppen Kallisthenés, és nem egy másik szerző lehet Strabón és Arrhianos történetének forrása. Indokait illetően így csak találgatni tudunk. Lehetséges, hogy Bosworth-t Arrhianosnak a testvérházasság kariai szokását követő megjegyzése indította erre?²⁹ Nem tudjuk. Mindenesetre Strabón munkájában szerepel egy Kallisthenés leírására hivatkozó szövegrész, vö. Str. *Geo.* 13, 1, 59: „Később azonban, minthogy a károkkal együtt részt vettek a hadjáratokban, szerteszét oszlottak egész Hellasban, és a néptörzs eltűnt, a 8 városból pedig hatot egybe, Halikarnassosba vont össze Mausólos, mint Kallisthenés állítja [...]”³⁰ Kallisthenés érdeklődött tehát legalább az egyik Hekatomnida, Mausólos tevékenysége iránt, így elképzelhető, hogy a dinasztia többi tagjára vonatkozó adat is tőle származik. Az biztos, hogy Strabón 11 alkalommal utalt Kallisthenés adataira.³¹ Arrhianos azonban az *Anabasis* egyetlen szöveghelyén sem utalt arra, hogy Kallisthenéstől vett volna adatokat.³²

Valerie French és Patricia Dixon úgy vélték, hogy Bosworth megállapítása téves, mivel Strabón és Arrhianos leírása egyáltalán nem hasonlít egymásra. Ezt a vélekedésüket arra alapozták, hogy Arrhianos szerint Orontobatés csupán Pixódaros halála után vált Karia satrapájává, míg Strabón azt állította, hogy valamennyi ideig Orontobatés együtt uralkodott Pixódarossal. Ez az ellentmondás, illetve az, hogy Arrhianos az *Anabasis* 1. könyvében semmit sem szólt a Pixódaros-afferről, Strabón viszont utalt rá munkájában, véleményük szerint valószínűtlenné teszi

²⁸ BOSWORTH (1980: 153).

²⁹ Simon HORNBLOWER szerint az Arrhianos leírásában szereplő megjegyzés (Arr. *An.* 1, 23, 7) – Ázsiában Semiramis óta elfogadott, hogy nők uralkodnak a férfiak felett – forrása Kallisthenés lehet. Vö. HORNBLOWER (1982: 359).

³⁰ Dr. Földy József fordítása.

³¹ Molina MARÍN szerint Strabón ezeket az adatokat egy közvetítő forrás, Eratosthenés munkáján keresztül ismerhette, vö. MOLINA MARÍN (2017: 297; 302).

³² MOLINA MARÍN (2017: 297)

azt, hogy Strabón és Arrhianos közös forrást használt volna. A problémát feloldandó, Strabón beszámolóját a már említett Kallisthenés adataira hivatkozó szövegrészlet (Str. *Geo.* 13, 1, 59) alapján szintén Kallisthenésre vezették vissza,³³ Arrhianos szövegrészletét azonban fő forrásai egyikének, Ptolemaiosnak vagy Aristobulosnak tulajdonították.³⁴

Waldemar Heckel a Iustinus szövegéből kihagyott, a forrás, Pompeius Trogus munkájában azonban szereplő kariai digresszióra utaló mondat vizsgálata során megismételte Bosworth hipotézisét, és arra a megállapításra jutott, hogy ha Bosworth elképzelése – Strabón és Arrhianos végső forrása Kallisthenés – helyes, akkor Strabón és Trogus Kleitarchoson keresztül használhatta fel Kallisthenés adatait.³⁵ Érvelését sajnálatos módon ő sem támasztotta alá. A szerzők forráshasználatáról annyi megállapítható, hogy Iustinus forrása, Trogus használta Kleitarchos adatait.³⁶ Strabón pedig öt alkalommal említette munkájában Kleitarchost. Molina Marín azonban itt is arra jutott, hogy a történetíró ezeket az adatokat egy későbbi szerző, Eratosthenés vagy Poseidónios munkájából ismerhette.³⁷

Violaine Sebillotte Cuchet a kariai harcos uralkodónókkal foglalkozó tanulmányában az Adát bemutató leírásokat is vizsgálat alá vonta.³⁸ Dio-dóros, Strabón és Arrhianos elbeszélését szintén külön kezelte Plutarchos beszámolójától. Szerinte egyezik ez a három leírás: a szerzők ugyanis mind azt emelték ki munkájukban, hogy Ada volt a kezdeményezője az Alexandrosszal való találkozásnak. További azonosság, hogy mindhárman elismerték Ada politikai – Karia belső területeinek irányítója – szerepét, néhány szerző – Strabón és Arrhianos – pedig még katonai szerepvállalását is.³⁹ Úgy vélte, Plutarchos volt az, aki változtatott a történeten, s megfosztotta Adát ettől a katonai és politikai szereptől. Ennek okát Sebillotte Cuchet Plutarchos *gender* alapú megközelítésével magyarázta, mivel úgy látta, hogy Plutarchos olyan nézetet képviselt, miszerint egy nő nem tölthet be katonai és vezető szerepet, s nem vehet részt háborúban,

³³ Vö. FRENCH–DIXON (1986b: 39, 93. jz).

³⁴ Arrhianos és Strabón forrásainak azonosításához vö. FRENCH–DIXON (1986b: 35–39).

³⁵ HECKEL–YARDLEY (1997: 299).

³⁶ HECKEL–YARDLEY (1997: 34–41).

³⁷ MOLINA MARÍN (2017: 300; 302).

³⁸ SEBILLOTTE CUCHET (2015).

³⁹ SEBILLOTTE CUCHET (2015: 236–238).

politikában, még akkor sem, ha idegen származású uralkodónő. Ebben az értelmezésben Plutarchos a kariai királynőt egy, a női neméhez jobban illő szerepbe szorította vissza: Adát gondoskodó anyaként tüntette fel úgy, mint aki fogadott fiának rendszeresen finomságokat küld.⁴⁰ Írásában kitért a vizsgált szerzők forráshasználatára is, s arra a következtetésre jutott, hogy Diodóros ugyanazt a forrást használhatta, mint Plutarchos. Érvelését arra alapozta, hogy Halikarnassos falai előtt mind a két szerző háttérbe toltta Ada tevékenységét, s előtérbe állította Ptolemaios katonai műveleteit. Úgy vélte továbbá, hogy a Diodórosnál és Plutarchosnál olvasható történetek alapja Alexandriában keletkezett, s ezért a Ptolemaiosszal kapcsolatban álló Kleitarchost tekintette forrásnak. Állításában teljesen biztos, hiszen nem használta az „esetleg, talán” kifejezéseket. Strabón és Arrhianos elbeszélésével kapcsolatban arra jutott, hogy ők forrásként vélhetően inkább a Ptolemaiostól kevésbé függő Kallisthenést részesítették előnyben, s nézete szerint ennek a döntésüknek köszönhető az, hogy jóval nagyobb katonai szerepet engedtek Adának.

Sebillotte Cuchet elméletével kapcsolatban két probléma is felvetődhet. Csak Plutarchos *Alexandrosz-életrajzánál* maradván azt látjuk, hogy a biográfus számos olyan történetet lejegyzett, amelyben a nők aktívan beleszólnak a politikai ügyekbe.⁴¹ Ha mármost Sebillotte Cuchet érve igaz lenne, akkor ezek a történetek sem szerepelnének az életrajzban, s így ezek a nők is a nemükhöz jobban illő cselekedetek közben tűnnének fel. A másik gond az, hogy Sebillotte Cuchet érveléséből az következik, hogy a Ptolemaiosszal kapcsolatban álló szerzők voltak azok, akik Ada tetteit azért kicsinyítették, hogy minél hangsúlyosabban mutathassák be Ptolemaios katonai cselekedeteit. A probléma mármost az, hogy Diodórosnál és Plutarchosnál – ahogy mellesleg Strabónnál is – egyáltalán nem tűnik fel Adával kapcsolatban Ptolemaios. Arrhianosnál szerepel ugyan egy Ptolemaios, s ő az, aki majd Halikarnassos ostromát befejezi, ez a Ptolemaios azonban nem azonos a történetíró Ptolemaiosszal, Lagos fiával, Arrhianos fő forrásainak egyikével.⁴²

⁴⁰ SEBILLOTTE CUCHET (2015: 238–240).

⁴¹ Vö. Olympias: Plut. *Alex.* 9, 5; 10, 1; 10, 5–7; 39, 7–13; 77, 2; 77, 7–8. Olympias és Kleopatra: Plut. *Alex.* 68.4–6. Thais: Plut. *Alex.* 38. Rhóxané: Plut. *Alex.* 77.6.

⁴² A Halikarnassos ostromát befejező Ptolemaios azonosításához vö. BERVE (1926: 337, nr. 674), HECKEL (2006: 235).

S hogy milyen következtetés vonható le a fentiekből? Szinte mind-egyik „Alexandros-történetíró” megörökítette valamilyen formában Ada és Alexandros találkozását, kapcsolatát. A kutatók Plutarchos leírását elválasztva kezelték Diodóros, Strabón és Arrhianos beszámolójától, s e szétválasztás alapján igyekeztek a történeteket Alexandros korabeli forrásokra visszavezetni annak ellenére, hogy a ránk maradt szerzők nem nevesítették forrásaikat. Mint láthattuk, a szakirodalomban számos név előkerült e források azonosítása során. Sokszor azonban hiányzik az érvelés arra vonatkozóan, hogy a kutatók miért az egyik vagy a másik szerző mellett tették le voksukat a forráshasználat kérdésében.

Bármennyire is hipotetikusnak tűnik ugyan egyik-másik állításuk, nem szabad arra a következtetésre jutnunk, hogy a *Quellenforschung* értelmetlen és alkalmazhatatlan lenne az „Alexandros-történetírók” leírásának vizsgálata során azokban az esetekben, amikor szerzőink nem nevesítik forrásukat. Talán csak finomítani kellene a kutatók megállapításait.

Ez megtörténhet egyrészt az „esetleg, talán” szavak vagy a „-hat, -het” igeképzők kitételével, hiszen mint láttuk, lehetetlen 100%-osan állást foglalni e kérdésekben. Másrészt talán jobban kellene hangsúlyozni azt, hogy ezek az Alexandros korabeli – ránk pusztán töredékek, utalások formájában maradt – leírások csupán alapok lehettek, amelyekből a későbbi szerzők azokat a motívumokat szemezgethették ki, amelyek jobban megfeleltek írói koncepciójuknak. A fennmaradt leírások ugyanis meglehetősen sok tartalmi, szerkezeti azonosságot mutatnak, így, ha a motívumok, nevek, struktúra alapján huzalozzuk össze ezeket a beszámolókat, akkor azt látjuk, hogy még a legeltérőbb leírás szerzője, Plutarchos is közöl – Pixódaros-történetében és Ada-történetében – számos olyan információt, amelyek egyezést mutatnak a többi szerző leírásával. Éppen ezért is gondolhatjuk azt, hogy az „elsődleges szerzők” nagy vonalaikban hasonlóan rögzíthették a Hekatomnidákra, továbbá az Alexandros és Ada találkozására, kapcsolatára vonatkozó legfontosabb adatokat. Feltételezzünk tehát egy gazdagabb forrásanyag meglétét, olyanét, amibe Strabón (Pompeius Trogus), Diodóros, Arrhianos, de még Plutarchos anekdotikus leírásának alapjai is beletartoznak, s amiből minden szerző azt szeddegethette ki, ami számára a legmegfelelőbb volt.

Felhasznált irodalom

- ARRIANO 2001 ARRIANO, *Anabasi di Alessandro, Vol. I*, a cura di F. Sisti, Milano, 2001.
- BERVE 1926 H. BERVE, *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage, Bd. 2.*, Munich, 1926.
- BOSWORTH 1980 A. B. BOSWORTH, *A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander, Vol I.*, Oxford, 1980.
- DIODÓROS 2021 DIODÓROS, *Bibliothéké Historiké, 17. könyv (Nagy Sándor uralkodása. Diodóros Történeti könyvtárának 17. könyve)*, közread. Illés I. Á., Szeged – Budapest, [2021].
- FRENCH–DIXON 1986a V. FRENCH – P. DIXON, *The Pixodaras Affair, Another View*, *Ancient World*, 13 (1986), 73–86.
- FRENCH–DIXON 1986b V. FRENCH – P. DIXON, *The Source Traditions for the Pixodaras Affair*, *Ancient World*, 14 (1986), 25–40.
- HAMILTON 1969 J. R. HAMILTON, *Plutarch, Alexander, A Commentary*, Oxford, 1969.
- HAMMOND 1937 N. G. L. HAMMOND, *The Sources of Diodorus Siculus XVI, I.*, *Classical Quarterly*, 31/2 (1937), 79–91.
- HAMMOND 1983 N. G. L. HAMMOND, *Three Historians of Alexander the Great*, Cambridge, 1983.
- HECKEL–YARDLEY 1997 W. HECKEL – J. C. YARDLEY, *Justin: Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus, Vol. 1., Books 11-12, Alexander the Great*, Oxford, 1997.
- HECKEL 2006 W. HECKEL, *Who's Who in the Age of Alexander the Great: Prosopography of Alexander's Empire*, Malden, 2006.
- HORNBLOWER 1982 S. HORNBLOWER, *Mausolus*, Oxford, 1982.
- MOLINA MARÍN 2017 A. I. MOLINA MARÍN, *Under the Shadow of Eratosthenes, Strabo and the Alexander Historians*, in: D. Dueck (ed.), *The Routledge Companion to Strabo*, London, 2017, 294–305.
- MOLINA MARÍN 2018 A. I. MOLINA MARÍN, *Alejandro Magno (1916–2015), Un siglo de estudios sobre Macedonia Antigua*, Zaragoza, 2018.
- PLUTARKHOSZ 2001 PLUTARKHOSZ, *Párhuzamos életrajzok*, ford. Máthé E., jegyz., utószó Hegyi D., Budapest, 2001.
- PRANDI 2013 L. PRANDI, *Diodoro Siculo, Libro XVII, Commento storico*, Biblioteca storica, Milano, 2013.
- SEBILLOTTE CUCHET 2015 V. SEBILLOTTE CUCHET, *The Warrior Queens of Caria (Fifth to Fourth Centuries BCE): Archeology, History, and Historiography*, in: J.

Fabre-Serris – A. Keith (eds.), *Women&War in Antiquity*, Baltimore, 2015, 228–246.

STRABÓN 1977

STRABÓN, *Geógraphika*, ford. Dr. Földy J., előszó Dr. Balázs J., Budapest, 1977.

Rethinking of Source Usage: The Encounter between Alexander and Ada in the Descriptions of the *Alexander Historians*

With the exception of Curtius Rufus and Justin, almost all of the main “Alexander historians” (Diodorus, Strabo, Plutarch, Arrian) reported in some form that Alexander, in 334 BC, somewhere in an unspecified location met the former queen of Caria, Ada, who had been deposed by her own brother, Pixodarus. As a result of the encounter, Alexander helped Ada and finally reinstated her as queen of Caria. Authors descriptions differ regarding the details and consequences of the encounter, yet, the principal problem is that no historian has named the source or sources he used in his account. Scholars have examined this story from many points of view. Their main question was: which of the so-called “first generation” sources these descriptions could have been drawn from. In my paper, I wish to comment on this topic, so I will examine the earlier and recent research theories in order to prove the necessity of the Quellenforschung method concerning the Alexander research and, at the same time, to draw attention to the limits of the application of this method.

Keywords: Ada, Alexander, Caria, “Alexander historians”, Strabo, Diodorus, Curtius Rufus, Plutarch, Arrian, Justin, *Quellenforschung*, adoption